

Szegény színház

Kísérletezni izgalmas és jó. Es talán igen sok esetben nem is a vég-eredmény a legfontosabb, hanem maga az elindulás, az új-teremtés igé-nye, s az ezzel járó küzdelmek vállalása. Mert ha egy kísérlet, mely nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, az eredmény szempontjából fölös-leges volt is, a kísérletező és az őt figyelemmel követők szempontjából egyáltalán nem az (nemrég aggódta végig a világ az első fokvárosi szív-átültetést). A kísérletezés emberi alkotó erőnk állandó ébrentartását jelzi és jelenti, s jelenti az emberi tökéletesedésbe vetett hitet is, az emberi szellem frissességét és állandó felfrissülését, önbátorítását és bátorságát, merészségét; s mint ilyen, alighanem az első helyek egyikén áll a tisztet-letet parancsoló emberi tevékenységek között.

A nagyszabású kísérletezések természetesen nem szorítkoznak csupán a tudományok területére. Állandó kísérletezésnek vagyunk tanúi az iro- dalom, a művészetek, sőt a sport különböző ágaiban is. És itt talán ér- demes szólni néhány szót a kísérleti színházakról.

A színház művészeti és művelődési életünk sarkalatos pontja, s mint ilyen, állandóan magára irányítja figyelmünket. Fölösleges volna most itt arról értekezni, mekkora előnye van a kimondott gesztusokkal, játé- kokkal megerősített szónak a leírt szóval szemben, vagy arról, meny- nyire hatásosabb, katartikusabb lehet a színpadi cselekvés a leírt cselek- vesnél. A színház közvetlenebb, „élőbb” kapcsolatban van a közönség- gel, mint bármely más művészet, ennél fogva kulcspozíciót foglalhat el a közönség és a művészetek egésze között, a leghatásosabb nevelő, moz- gósító művészeti ágga válhat, tömegeket irányíthat a művészetek felé, vagy riaszthat el azoktól. És kísérleteivel ezeket toborozhat maga köré, ezekkel érzékeltetheti a kísérletezés örömeit, izgalmaikat.

Lehet, hogy maga ez a tény is befolyásolta a kísérleti színházak lét- rejöttét. Miről is van szó tulajdonképpen?

Az utóbbi évtizedben, főleg Európában, tanúi lehettünk egy érde- kesítő jelenségnek, amely — bár először igen szűk körben kezdődött — széles körű érdeklődést keltett: a nagy színházak mellett vagy azoktól teljesen függetlenül, egyre-másra kezdtek megalakulni a kisegyüttesek, majdnem kivétel nélkül kísérleti profillal. Célkitűzéseikben — jólle- het egymástól teljesen függetlenül jöttek létre — sok a közös vonás:

— kísérletezni akarnak, tehát megkeresni a színházi tevékenység le- hetséges új irányait, útjait;

— sajátosan, a huszadik századi homo sapiens gondolkodásmódjá- nak megfelelően, újra akarják értékelni és értelmezni az irodalomtör- ténet nagy drámai alkotásait;

— új, egyéni játék- és rendezési stílusokat szándékoznak kialakí- tani.

Ezek az új színházak megalakulásuk óta egyfolytában a figyelem és a kritika kereszttüzében állnak. Működésük, munkastílusuk, előadásaiik mindig hoznak valami meglepetést. Már a nevük is sejtelmes, kíváncsi- ságra ingerlő: ellenszínház, kegyetlen színház, szimultán színház, szegény színház... Ezen elnevezések mögött — természetesen — egymással hom- lokegyenest ellenkező stílustörekvések állnak..

Jean Marie Serreau szimultán színházában például négy színpad áll a nézőtér körül. A néző középen ül, forgó széken, s ugyanazt a darabot négy különböző beállítású változatban láthatja. Ugyancsak Serreau alkalmazta a televíziós készülékeket is, úgy, hogy a néző — miközben a színpadi előadást nézte — egy képernyőn premier plan-ban láthatta az éppen beszélő színész arcjátékát is.

A lengyel Jerzy Grotowski wroclawi Teatr Laboratoriumában viszont minden ennek az elvnek a fordítottjára utal. Grotowski „szegény színház”-nak nevezi társulatát, lévén, hogy ez a színház egy bérház második emeletén működik (nem egyedülálló eset — Wroclawban közel fél-száz ilyen együttes dolgozik!), a terem eléggé szűk befogadó képességű, a színpadnak nincs meghatározott helye, hol a fal mellett, hol a sarokban, hol a terem közepén áll, mindig a játéknak megfelelően. Független és színpadi világítás nincs, a díszleteket minden előadáshoz innen-onnan összeszedett — többnyire közhasználati — tárgyakból állítják össze.

Grotowski több interjúban és nyilatkozatban kijelentette, hogy anti-totális színházat akart, ami körülbelül azt jelenti, hogy megfosztotta a színjátszást az összes járulékos művészetektől — zene, képzőművészet, fényhatások —, avégett, hogy feleletet kaphasson a döntő fontosságú kérdésre: megmarad-e mindezek nélkül ma a színház, tovább létezik-e a többi művészetek segítségével nélkül, csupán az emberi beszédre és mozgásra utalva? Grotowski kísérlete a vártnál jobb eredményt hozott. Nemcsak él a „szegény színház”, de rengeteg hívet is szerzett magának, olyannyira, hogy Grotowski ma már saját társulatán kívül (összesen 11 ember!) 17 színészt nevel (nagyobbrészt külföldieket), és nagysikerű turnékat bonyolít le egész Európában.

Egyszóval: mindezek a kísérletek — eredetiségükön túl — figyelemre méltó perspektívákra utalnak. Az már nem vitás, hogy a nagymúltú színházakkal nemegyszer fölveszik a versenyt. És talán az sem lehetetlen, hogy éppen ezek a kísérleti színházak jelentik a színház jövőjét. Felvetődhet a kérdés: nem silányul-e el így az a mágia, amit a színház a néző számára jelent? Nem csupán fenyegetés a kérdés az egész?

Ismét Grotowski példája adja meg a választ. Grotowski ugyanis — mielőtt vállalkozásába kezdett volna — évekig tanulmányozta a világ nagy színházaiban a játék- és rendezői stílusokat, Európától egészen a pekingi operáig és a japán, no-dramákat játszó színházakig. Kompetenciája tehát elvitathatatlan. Másrészt a Teatr Laboratorium bizonyította leginkább, hogy a „mágiától megfosztott”, testközelbe hozott színjátszás lényege épp a cselekvésben és a színészi beszédben van, nem pedig a járulékos effektusokban.

Természetesen, mindeme kísérletek elindítói — fiatalok. Nem az életkoruk — a szellemük fiatal. S a kísérletek — bár áldozatos munka árán — optimista, serkentő légkörben folynak.

A hazai színjátszásban némileg késve jelentkezett a kísérleti színházak gondolata. Hosszú ideig csak itt-ott tűnt föl egy-egy kitűnő előadás, az utóbbi években azonban itt is megindult az erjedés. Komoly rendező-egyéniségek nőttek és nőnek ki, mint Liviu Ciulei vagy Lucian Pintilie. Nagy reményekre jogosítanak fel a még főiskolás Andrei Șerban rendező-bravúrái, melyekkel két esetben hozott aranyérmet a Zágrábi Fesztiválról. Egymás után alakulnak a stúdió-színpadok (így Galacón és Iași-ban) s nemrég nyitották meg Bukarestben a diákok színházát (Teatru de pod), mely a főiskolások kísérletezéseinek ad otthont. Mindezek az indítások gazdag és izgalmas esztendőket ígérnek.

Sajnos, magyar színházaink nemigen vettek tudomást mindama mozgásról, mely lábzan tartja az egész világot.

Jó volna ezen vitatkozni, vagy legalább elgondolkozni rajta. Mert a közönség — alulírottat is beleértve — hűségesen vár. Várja a jó bemutatókat, a jó műsört, a fiatalok stúdió-előadásait s az izgalmas, gondolatébresztő rendezéseket.

A kísérletezés izgalmaról, nagyságáról és szépségéről volt szó e gondolatmenet elején: ezt várjuk hazai magyar színházainktól.

Király László

A ma ötvennyolc éves Szenczei László régóta elszármazott Erdélyből; ez, s hogy olykori hazalátogatásai során — *A boldog változat** tanúsága szerint is — hirtelenében észleli szülőföldje változásait, elmélyítette távlatát.

Alig több mint másfélszáz oldalas regényének egyik legfőbb értéke éppen ez a távlat; a másik a közelsége. Hiszen a két világháború közötti Erdély regénybeli ábrázolásaiból többnyire épp az írói távlat és közelség együttthatása hiányzik. Az egykorú prózai művekben a perspektíva legjobb esetben elvont vagy nagyon is általános, s inkább csak visszautal a könyvek világnézetére, mint előre; a regényírók nem jöszek. A felszabadulás utáni regények nagyjából megrajzolták a polgári irodalomban elhanyagolt munkásság és parasztság gyéren felvillanó sorsát e viharos korszakban; ám a polgárság sorsa felszabadulás utáni regényeinkben elvont maradt, vagy ami még rosszabb, naiv. A fetiszizálás megszűnt a társadalomban, de megszületett az irodalomban: paraszt- és munkáshőseink fölött a polgár megannyi Disznófejű Nagyúr, a gyűlölet bálványja, akit a paraszt- vagy proletáriró éppúgy nem ismer közelről, mint az igazhíthű mozlím a gyaur kutyát. Mintha a belső ellentmondásokat felfejtő bölcséletet az írók nem vették volna komolyan, amikor az uralkodó osztályokról írtak, trónfosztásuk után; mintha az arisztokráciában és polgárságban ezek a belső ellentmondások megszűntek volna működni, vagy megmaradtak volna Balzac módszerének kortársi fiziognómiájával. Kritikánk szívesen követelte a pozitív hősöket, s észre sem vette, milyen rosszak a negatív hősök, mennyire nem a saját életüket élik a regényben, hanem reprezentációs feladatot látnak el, a Társadalmi Rossz szerepét, allegorikus unalommal, mint sokszorosított sárkányok. Milyen revelációt jelentettek a felszabadulás utáni román irodalomban Călinescu regényei, amelyek belülről mutatták a lehangyatlott osztályokat! De a romániai magyar irodalomnak nem volt Călinescuja; s fiatalabb íróink rövidnadrágos emlékeik naiv és szentimentális indulataival rázogatták parányi öklüket az egykor nagyhatalmú felnőttek felé.

Szenczei László regénye nem íródott balzaci becsúsgyal, s nem kívánja elvégezni a két világháború közötti erdélyi polgárság nagyszabású prózai szintézisét. A franciás kultúrájú Szenczei ezúttal inkább az olyan németes franciával rokonul, mint Alain-Fournier — vagy a franciás némettel, Fontanéval. Költői prózát ír, amely kiegyensúlyozott higgadságában sem tagadja romantikus hagyományait, a pszichológiája is érzelmesebb, diszkrétebb, kíméletesebb, mint a francia elemzőké. Ez a próza ismeri Proustot és Gide-et, de nem kívánja harsányan világgá kiáltani, amit ők fél évszázaddal ezelőtt már kikiáltottak. A

* Szenczei László: *A boldog változat. Magvető. Budapest, 1967.*

Algimantas Baltakis

Pozeminés upes

A litván nyelvet alig ötmillión beszélők, s az északi ország irodalmáról is keveset tud a világ. Klasszikusaikat sem ismerjük, a maiak közül pedig úgyszólván csak a Lenin-díjas Eduardas Mieželaitis neve cseng ismerősen, akinek már magyarul is, románul is megjelent egy verseskötete. A fiatal Algimantas Baltakis a havonta megjelenő litván irodalmi folyóirat, a Pergale (Győzelem) főszerkesztője; Pozeminés upes (Földalatti folyók) című kötetéért állami díjat kapott hazájában. Baltakis szelídebb, lágyabb hangú költő, mint Mieželaitis: a Lenin-díjas litván poéta az eget meghódító Ikaroszról, a Földre támaszkodó, kezében a Napot tartó Emberóriásról ír, Baltakishoz inkább a kisémberek, a mindennapok állnak közelebb. Rokonszenves költszet a Baltakisé, talán érdemes volna jobban megismerni. (VAGA. Vilnius, 1967.)

Irving Stone

Van Gogh élete

Életrajzi regény? Inkább regényes életrajz, a szerzőre jellemző alapos dokumentációval, de ugyanakkor bőségesen adagolt írói fantáziával. A számos kiadást megért népszerű kötet a tragikus sorsú magányos óriás, Vincent van Gogh életútján a posztimpreszionizmus úttörőinek létküzdelmét mutatja be művésztük lényegének köztudatba ol-tásáról. Velük együtt vallja: „Minden igazság szép, tekintet nélkül arra, milyen csúf külsőben jelenik meg.” (Corvina, 1967.)

téka

Illés Béla

Lövészárokban ...

A kötet válogatott cikkei, publicisztikai írásai, karcolatok fél évszázadnyi időt ölelnek fel: 1916-tól 1966-ig. Olyan korban keletkeztek, amely talán minden eddigénél inkább tele volt rettenetes próbákkal a magyar nép életében, s olyan szerző tollából szakadtak ki, akinek élete és írói pályája elválaszthatatlanul egybeesett a magyar és nemzetközi kommunista mozgalom legújabb fél évszázadának eseményeivel. A harcok részese hirdeti szenvedélyét fegyverező szigorú logikával egy ügy igazát, s idézi fel az érte vitott küzdelem sok, milliókat megrendítő, nagyhorderejű vagy csak kevesek életében nyomot hagyó, de példájukkal messze világító eseményeit. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Acta Musei Napocensis IV. 1967

A kolozsvári Történeti Múzeum évkönyvének negyedik, szinte 600 lapra terjedő száma sok eredeti régészeti, epigráfiai, numizmatikai, levéltári vagy múzeumi anyagra támaszkodó tanulmányt tartalmaz, hazánk ó-, közép-, új- és legújabbkori, valamint munkásszolgalmi történetéből. Az évkönyv a legtöbb helyet a régészeti és ókortörténeti tanulmányoknak szenteli. Ezek Dácia közigazgatási felosztásával, a csombordí szkita temetővel, a trákok dáciai jelenlétével, továbbá régészeti, epigráfiai kérdésekkel foglalkoznak. Szerzői többek között C. Daicovicu és H. Daicovicu, I. I. Russu, Ferenczi István, I. H. Crisan. Ugyanakkor a többi korszak is komoly, a hazai

betegség s a betegség nem érdekli, s ha a regényben meg is szólal (s nagyon poétikusan), valami Verwirrung der Gefühle — nem egyéb ez, mint a kamaszkor szabályszerűtlenségében sem furcsa érzelmi fénytörése, a kialakuló lélek delejezettsége, nézve a vonzalma az élet iránt, amely ebben az életkorban oly gyakran változtatja megtestesüléseit, mint a görög istenek.

Ha van valami zavaró a regény narrátorának alakjában, nem ez az, hanem inkább a huszonegy éves joghallgató túlságos racionalitása, a baráti nyomozómunkája során tanúsított biztonság és tapasztalat, s főként az a melankolikus, önnön — véget-sem-ért — kamaszkorára emlékező pillantás, amellyel a még ifjabb Szomolnokyi lépteit kíséri, mint valami korábban Tonia Kröger. Igaz viszont, hogy ennek az őszies érzelmességgel beoltott racionalitásnak köszönhetjük Szenczei megbízható rajzait a korról. Ő rajzolta meg — végre-végre! — a vidéki orvos-apalajában, miért és miképpen bizonyult rossz nevelőnek a pozitívizmus: a nyárspolgárba lőttény tudományos derülátás. S ebben a két világháború közötti polgári erdélyi világban, az emancipált felszín alatt is alakító befolyással működő egyházi nevelés: a katolikus meg a protestáns oly különféleképpen ható lelki következményei is Szenczei László regényében mutatkoznak meg való közelségből és elfogulatlanul.

Gottfried Keller írta meg, mivé lett a XIX. században Rómeo és Júlia falun; Szenczei megírta, mivé lett volna Erdélyben, 1930-ban. Története aprólékosan emlékező valóságossága miatt háborzongató. S itt kell szólnom újra a távlatról: ebben a kisregényben érezhetjük a leginkább — a mi prózánk viszonylatában —, milyen távoli immár, milyen furcsa s a maga torsiájában milyen hoffmannianus romantikus a 30-as évek erdélyi világa; mennyire nincs közülük hozzá azoknak sem, akik megélték. Nincs közülük — és van közülük. Szenczei sokkal tisztességesebb és sokkal jobb író annál, semhogy az ízig-veéig elidegenedett göggyével mérícskélje ifjúsága klímáját. Könyvében a legművészebb talán a közelségnek és a távolságnak ez a hibátlanul megvalósított egyensúlya.

Deák Tamás

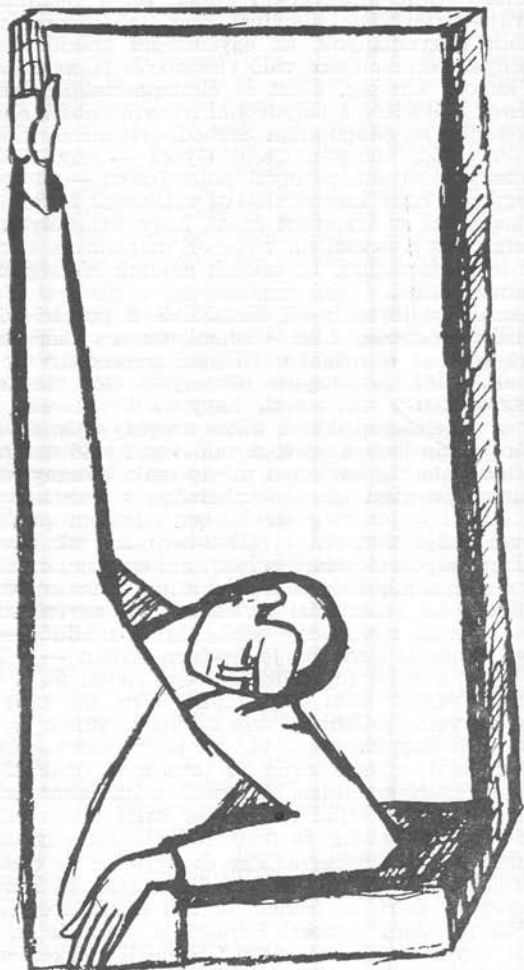
Kiegészítésül az új Szabédi-értelmezéshez

Szabédi László újra köztünk él versei és szépprózai írásai erejével, szépségével. A romániai magyar irodalom közkepe e gyűjteményes kötet* anyagával teljesebbé válik, méghozzá éppen ott, ahol a legmagasabbra tudott feltörni Európában. A válogatás őszintén érzékelteti, hogy a maga korában eléggé meg

* Szabédi László: *Telehold — Veér Anna alszik.* Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket készítette Csehi Gyula. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967.

nem becsült avantgardista író belső viaskodásain s a környező valósággal való ütközéseinek át hogyan jutott el egy abszolút (és szinte abszurd) humánumból a szocialista humán emberközelségéig.

Éppen a kiadás jelentősége miatt kell eleve leszögeznünk, hogy a kötet szerkesztési módszere ellen kifogásunk is van. Már a címadás téves, hiszen nem

Szervátiusz Jenő:
Szabédi László síremlék-terve

az 1944-es *Telehold* és az 1941-es *Veér Anna* alszik egyszerű összevonásáról van szó, hanem e két kötet anyagának lényeges kibővítéséről 1958-ig, sőt számos kiadatlan kézirat bevetéséről is. A kettős cím különben is szokatlan és nehézkes, de a külső fogyatékossgát tetézi a versek és prózai frások egybeömlesztése. Szívesebben láttuk külön külön kötetekben — olvasmányosabban, kevésbé muzeálisan — a Sza-

téka

történetírást nagymértékben gazdagító dolgozatokkal, adalékokkal, megjegyzésekkel van képviselve (közép- és újkori gazdaság- és bányászattörténeti cikkek, a céhtörténet tárgyköréből készült dolgozatok, a munkásmozgalmi, művelődéstörténeti évfordulókat méltató tanulmányok). Szerzői közül St. Pascu, S. Goldenberg, S. Belu, Imreh István, Pataki József, D. Nágler, Vajda Lajos, Gh. Dumitrescu, Csetri Elek, Kovács József, Bunta Péter, Bunta Magda, G. A. Protopopescu, Th. Hăgan, G. Unc nevével említjük. (A Kolozsvári Történelmi Múzeum kiadványa, 1967.)

Humanizmus a reneszancia na Slovensku v 15.—16. storiči

A háború utáni években a humanizmus és reneszánsz kelet-európai fejlődése a történetkutatás egyik központi problémája lett. Ezt tükrözi a szlovák, cseh, magyar, lengyel kutatók közreműködésével a szlovákiai humanizmus eredetével, fejlődésével és jelentőségével foglalkozó kötet 34 tanulmánya.

A kötet elindítója a pozsonyi egyetem megalapításának ötszázadik évfordulója alkalmából, 1965-ben tartott tudományos konferencia volt. Célja összefoglaló képet nyújtani a szlovákiai humanizmus XV. és XVI. századi történetéről. A tanulmányok első csoportja az Academia Istropolitana — a pozsonyi egyetem — alapítását és jelentőségét tárgyalja. A második, a külföldön, főleg Prágában, Krakóban, Bécsben tanuló szlovák hallgatókat veszi számba. Ezután a szlovákiai humanizmus nagy képviselői, Laurenc Benedikt, Martin Rakocius, Mikhael Askanius, Nikolaus Bakalar és Sámbocki János életének és munkásságának bemutatása következik.

téka

A humanista intézmények, színházkultúra, könyvtárak, a művészetek és a szlovákiai humanizmusra vonatkozó könyvészeti anyag tárgyalása zárja le a hazai kutatás számára is nélkülözhetetlen tanulmánykötetet. (Vydatelstvo Slovenskej akademie vied. Bratislava, 1967.)

Dercsényi Balázs

Árkaí Aladár

Az utóbb sokat vitatott szecsesszió egyik sokoldalú művészt, a magyar premodern építést kiemelkedő alkotóját mutatja be a könyv. A szerző bevezetőül ismerteti a századfordulót megelőző és követő két évtized társadalmi és művészeti problémáit mind magyar, mind európai szinten s mindazokat a rugókat, melyek az összes művészetek megújulásához, a képzőművészetekben az akadémizmustól, az építészetben az eklekticizmustól való elszakadáshoz vezettek; rámutat Bartók és Kodály, Ady és Móricz, a nagybányai festők és Lechner Ödön, Kós Károly, Arkay Aladár célkitűzéseinek azonosságára. Ebbe a keretbe helyezi aztán Arkayt, útját az eklekticizmustól a szecsesszió át a modern építészetig, sikereit, kudarcait és kompromisszumait a modern magyar építészetért a két világháború közötti — Szekfű Gyula találó szavával — „neo-barokk” társadalom felfogásai ellen vívott harcában. Arkay egyszemélyben építész, festő, grafikus, iparművész. Műveiben ezért valósíthatta meg a funkció, a díszítés és a forma megnyugtató harmóniáját. Arkay épületeit, terveit s néhány grafikáját ábrázoló 40-nél több kép egészíti ki az értékes tanulmányt. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

bédi-lírárt és a Szabédi-prózárt, nem is szólva arról, hogy harmadiknak elmaradhatatlan a Szabédi-publisztika is, mely egyelőre még várat újrákiadására.

A hiányokért Csehi Gyula érzően elemző előszava kárpótol. Egy esedékes Szabédi-monográfia körvonalazódik itt érdekfeszítő vitamodorban, ami egyben kulcsot is ad az olvasónak mindama titkos lélektani képletek megfejtéséhez, melyek a Szabédi-életműre jellemző szimbólum-sorokat adják. Bátor leszámolás életrajz-irodalmunk sémáival már „a származás, a családi hagyományok, az egyéniséget alakító korai élmények” értékelésére való visszatérés is, az otthonról kapott tehetség, alkat és élettapasztalat jelentőségének kiemelése a pályavonal irányulásában, s még serkentőbb az elfogulatlan Szabédi-értelmezésre az a kritikai mód, ahogyan Csehi Gyula — egy 1956-os Földes László-tanulmánnyal polemizálva — elfogadja ugyan a költő kommunisztává válásának fordulatát, de kiegészíti az igazságot azzal, hogy hangsúlyt tesz a polgári és a szocialista világbeli magatartás etoszána folytonosságára. Itt adódik nekünk is kiegészítő mondanivalónk.

Bármilyen távol is áll Szabéditől a polgári világ liberális-keresztény frázis-humanizmusa, s akármennyire sarkítja is magát e világgal szembe árva csilágnak, mint „a magam törvényén élő, magamat emésztő költő”, hiába érzi, hogy „külön kerék”, félelmén és elidegenedésén, kínos szegénységén és felfeltörő átkán-keserűségén, a valósággal való megrázó konfliktusain túl és innen mégis csak kemény az ő saját magán mért igazság-embersége, s nemcsak vágya „tudni a jót még életünkben”, hanem prófétai dühvel tudja támadni is (1939-ben) „a sok ravasz bankárt, papot, előrelátó költőt”, aki egy fonák világhelyzetben a nép helyett lép fel a nép nevében, vagy (1940-ben) „a semmiházi elvtelent”, aki egyéni sorsállása szerint nyög vagy röhög. Igaz, a költőt — s ebben nincs is kellő párja irodalmunkban — a halál, egyre a halál foglalkoztatja egy életen át, a halál mint végzet, mint álom, mint öröm, sőt mint az emberré válás pillanata, vele együtt siratunk és temetünk és öngyilkosokká válunk képzeletben, de éppen a halál egyenletsorán át jutunk el (már 1934-ben) egy záró-konklúzió felemelő utópiájához, amikor is „megszüntettjük az élet és halál dilemmáját: vagy-vagy. Es addig is nem tudhatnánk egyszerre minden lenni? Egyszerre. Egy és ugyanaz az ember. Kétkulacsosság? Ezerkulacsosság! Magyar is, román is, szász is, szerb is, francia is. Hát értsék meg, mit akarok mondani: ember! Paraszt is, munkás is, úr is, de egyik se kizárólagosan.” Szabédi elérékezése a forradalmi munkásosztályhoz és pártjához, a szocialista humánizmushoz 1944-ben (már az ellenállásban is részt vesz) valóban nem csupán fordulat tehát, hanem egy mély erkölcsi következetesség továbbvitele is, tekintsük a szocialista szakasz verseinek akár nyílt emberség-vállalását (*Mind aláírjuk, Emlékezet*), akár a kishitűek vagy kicsinyeskedők ellen kerekedő haragját (*Költők s bírálók, A pacsírtá*).

Csehi Gyula Szabédi-értelmezésének vitatható része az az elnézés, mellyel a költő önbírálatát enyhíteni törekszik, ezzel is átmenetet sugallván a polgári világbeli nem-cselekvés és az új világ lelkes szolgál-

Jean Rudel

Technique de la peinture

A „Que sais-je?“, az egyik legközismertebb francia zsebkönyvsorozat 435. köteteként jelent meg a festés technikájáról írott kis traktátus hatodik kiadása. Az öt nagy fejezetre tagolt munka áttekintést nyújt a festés technikájának több évezredek fejlődéséről, valamint megismerteti a fal- és táblaképfestés sokféle, hagyományos és legújabb eljárásával az alapozástól kezdve egészen a befejezett kép konzerválásáig. Nemcsak a festőművészek mesterségbeli tudásának rendszerezésére, tökéletesítésére alkalmas ez a jól szerkesztett, néhány magyarázó ábrával és bőséges könyvtészi tájékoztatóval ellátott kis könyv, hanem megtanulhatja belőle az is, aki csak kedvtelésből veszi kezébe az ecsetet, hogyan kell technikailag tökéletes, sőt tartós képet készíteni. Persze, a hasznos könyvecske utasítása szerint szignált festmény esztétikai értékéről nem kezeskedhetik sem a tudós szerző, sem a kiadó. (Presses Universitaires de France. Paris, 1967.)

Örkény István

Nászutasok a légyppáiron

A kítő cím az újabb Örkény-novellák lényegét jelzi: szellemes villanatok, amelyek azonban valami mélyebb filozófiát tartalmaznak. Az Örkény-féle groteszk — legjobban változataiban — nem a szöviccek irányában halad, hanem az emberi sors tragikomikumát kutatja, sokszor a konkrét történelmi feltételek megjelölésével. Akárcsak az indulást idéző 1941-es Tenger-tánc, majd jó néhány „egy-perces novella“, a Tótek című

lata között. Mint mondtuk, az a felfogásunk, hogy Szabédi fojtott humanista egyéniségében mindig is adva volt a felszabadulás potenciálja, s így elfogadjuk az etoszbeli folytonosság elvét, de nem a költői önbírálat csökkentése árán. Csehi Gyulának igaza van: „nem szabad visszaélnünk ezzel a nemes szeméremmel, ezzel a végletes becsületességgel“ — de emberséget látunk a gyónó katarzisban is, éppen azért, mert nem megjárzott, nem ok nélkül való. A *Vezessen a párt* vallomása, akár ama hippói Agostoné vagy a Jenikőji Rákóczi-konfesszió, értékét veszítene, ha csak túlzó aggályokra, nem pedig tényleges — bár csak az írói gondolkodásban és annak írásbeli vetületeiben megnyilvánult — tévelygésekre válszólna. Az 1943-as *Ész és bűbáj* publicisztikai sündisznóállása a kialakult frontok között nemcsak etikai normákat tartalmazott, hanem előítéleteket is, s ezt az ellentmondást magának Szabédi Lászlónak kellett feloldania. Meg is tette, jóval a történelmi fordulat előtt, s amit ő nem restelt a maga „büntetése“-ül felidézni, arról mi se hallgassunk.

Ide tartozik a harmadikutasság kérdése is. Csehi Gyula szerint Szabédi azért nem sorolható visszamenőleg a „harmadik út“ hívei közé, mert ez a distinkció — mint „a polgári konformizmus és a proletár forradalmiság dilemmájának megkerülése“ — egy utópista-agrárszocialista „népiesség“ sajátja. Nos, a valóság az, hogy inkább Szabédi nevezhető a legkritikusabb időben harmadikutásnak, mint a népi írók mozgalma (melyet maig tévedés „népi“ helyett „népies“-nek titulálni), hiszen az zömében a fasiszmus ellen sorakozott fel. Igaz, hogy a Szabédi-féle harmadikutasság nem volt politikai jellegű, hanem abszolút igazságot, etikai emberséget keresett — szerencsére, mert így hamarabb is juthatott el az ellenállás és felszabadulás népi (és nem „népies“) demokráciájáig, majd a szocializmusig.

Hogy az újra feltűnt Szabédi-életmű interpretációja helyett a Csehi-féle előszóval foglalkozunk bővebben, ez arra vezethető vissza, hogy a költő-író bonyolult egészének feltárása rendkívül nehéz, még előttünk álló feladat, míg a témafelvető irodalomszéte jégtörése forrásnyitó: perspektívákat tár a teendőkre. Az előszóból sokféle indulhatunk el, s Csehi Gyulának nyilvánvalóan ez is a célja. Elénk állítja a költői alakzatot a maga fejlődéstörténetével és problémáival, s ránk bízta az összefüggések kimerítőbb megfigyeltését. Egy-egy példa erejével máris rámutat a gazdag lehetőségekre, amikor a vasutas-gyermekélményekből táplálkozó s oly tragikus jelzésű mozdony-szimbólumrendszer kialakulását követi nyomon, vagy amikor kiemeli a poeta doctus nyelvész-érdeklődését és örök viaskodását „a szó, a valóság és a kifejezés ellentmondásainak és egységének“ problémájával. Érdekesen villan fel a *Műkedvelő napszamos* című novella és a *Szabédi nagyrejtő* című költemény önéletrajzi vonatkozásainak egybevetése, magyarázatul a középosztálybeli szegénység ki-termelte se munkás, se úr, se paraszt elidegenedésére. Sok helyes gondolati fonál-kezdést sorolhatnánk még fel, ami azonban rögtön kiegészítendő, az Szabédi irodalmi módszerének megsejtetése a bekövet-

téka

hosszú elbeszélés, melyből a nagysikerű színdarab készült, a háború értelmetlenségének maradandó művészi értékű ábrázolása. (Magvető, 1967.)

Tr. Gheorghiu—T. Grossu—
V. Săhleanu

Introducere în biofizică

Biológusok, fizikusok és orvosok régúrt könyve. Bemutatja egy új — a fizika, biológia és orvostudomány meszgyéjén születő — határtudomány főbb problémáit és eredményeit, hangsúlyozza a fizika szerepét a biológia alaposabb megértésében. Tanulmányozza az élő anyag fizikai tulajdonságait, a sejt biofizikáját, az élő szervezet elektronikus jelenségeit, a sugárzások és a szervezetek kapcsolatait. Külön említést érdemelnek azok — a biofizika számára eddig még szokatlan — fejezetek, mint a biofizikai kibernetika, a termodinamika és biofizika. Itt azokat az eseteket vizsgálják, amelyekben az energia információ-hordozó. (Editura științifică, 1967.)

Alexandru Ivasiuc

Vestibul

A szerző első, de rendkívül kiforrott, s a kritika szerint az új román próza sokat ígérő alkotásaként tekinthető regénye, kis terjedelme ellenére is egy emberöltő változásaival néz szembe. Egyetemi tanár hőségének önvallomásai kirajzolják előttünk a megélt rettetetekben magába húzódo, állásfoglalástól lehetőleg menekülő hős önmagára ismerésének útját. A múltba forduló önmegismerés lázas izgalma és az eredmény láttán támadt megdöbbenés egyben biztosíték arra is, hogy most már nemcsak külsőleg, hanem belsőleg is megtalálja helyét a jelenben. (Editura pentru literatură, 1967.)

kezendő irodalomtörténeti beillesztések és összehasonlítások végett.

Jelenen adódik milderre egy eredeti tanulmány figyelembevételre: Szabédi László *Természeti formák és emberalkotta formák* cím alatt jelentette meg az újonnan meginduló *Korunk* 1957. 2. számában. Itt rejlik a költő önértelmező ars poeticája, melyből fény derülhet egy szürrealista avantgard és a legjobb értelemben vett szocialista realizmus lehetséges — mondjuk ki: aragoni — kapcsolására. Jobban értjük meg Szabédi Lászlónak akár a régi *Korunk*, akár az egykorú *Erdélyi Helikon* esztétikai követelményeihez mérten rendhagyó gondolatosságát, verseinek és novelláinak képzelet és álom, vágy és valóság kereszteződéseire, többszörös és ellentétes lelki síkokra épített szerkezetét, ha elolvassuk az ilyen sorokat: „A normális képzelet a lehetetlen feltételezésével a valóság olyan törvényszerűségeit világíthatja meg, melyek a létben is megvalósítható feltételek mellett csak elmosódottabban jelentkezhetnének. A művészt képzelete éppen ahhoz segíti hozzá, hogy megtalálja azokat a feltételeket, melyek ugyan megvalósulhatatlanok talán, de kiválóan alkalmasak a legfontosabb emberi érdekek, törekvések, jellemek, társas viszonyok lehető alakulásának az ábrázolására...” Kiragadott mondat persze keveset mond, de most, hogy a hosszú ideig szétszórtan — napilapokban, régi folyóiratokban, kis példányszámú könyvekben és kéziratban — lappangott Szabédi-anyag felszínre került, jó tudni, hogy magyarázatát maga az író hol adja meg. Az író, aki tövig megismerte Freud lélektanát, Einstein általános relativitáselméletét, Rutherford atommodelljeit, sőt azok Bohr-féle továbbfejlesztését is, s így modern világkép tükrében bonthatta ki a maga hazai mély-folklórában gyökerező s a Bolyai-hagyományra ütő rend- és üdv-tanát.

„A költő — sajátját írja” — vallja Szabédi László hittelt, s ez a belőlünk és innen fakadt irodalmi gejzír a maga fellövellésével az írásművészet európai magaslatáig emelkedett. Amit már Tamási Áron népi avantgardizmusának nemzeti-emberi mélységéről és magasságáról elmondottunk, az kap most új igazolást egy várososabb-gondolatibb irodalmi jelenség, a Szabédi-jelezte avantgardizmus esetében. A romániai magyar irodalom csak akkor lehet igazán nagy és egyetemes értékű, ha sajátjából — saját hagyományából és a magának újratermelt európai műveltséggel — fejezi ki teljes emberségét.

Balogh Edgár

